

УДК 81:39=161.2=111=133.1(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-84-88>

БІБЛІЙНІ ПРЕЦЕДЕНТНО МОТИВОВАНІ НОМІНАЦІЇ «НАРОДНОЇ МОВИ» XIX СТ.

Пальчевська О. С.

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті розглядаються біблійні прецедентно мотивовані номінації «народної мови» XIX ст.

Під мотивацією розуміється можливість інтерпретації ментального образу як образу, де номінативна одиниця використовується в значенні, яке умовно їй приписується. Іншими словами вмотивована одиниця включає в свою концептуальну структуру не тільки актуальне значення і образний компонент, але і концептуальні зв'язки між ними. Мотивація образної номінації може ґрунтуватися на повсякденному досвіді або мати історичне та культурне підґрунтя, необхідне для її правильної інтерпретації.

В акті мотивованої номінації за основу береться одна або кілька помітних ознак, або якась специфічна риса, яка виходить на перший план при характеристиці того чи іншого предмета. Така особливість в лінгвістичній літературі визначається як «мотиваційна ознака». В контексті досліджуваних нами прецедентно мотивованих образних одиниць мотиваційною ознакою виступає певна прецедентна ситуація, історичний факт зафіксований в лексикографічних, фольклорних, етнографічних чи історичних джерелах і відбитий в мовних одиницях.

Прецедентна ситуація – якась «ідеальна ситуація», яка коли-небудь була реальною, або ж належить до створених віртуально людським мистецтвом. Прецедентною ситуацією можна вважати ту ситуацію, яка, по-перше, добре відома носіям певного ментальнолінгвального комплексу, по-друге, є актуальною в когнітивному плані, тобто має варіант сприйняття, до якого входять певні мінімізовані і національно-детерміновані знання, якимось певне уявлення про сам об'єкт, в тому ж числі, і конотації, які зв'язуються з даною ситуацією, а також, по-третє, апеляції до якої є частотними в комунікації представників даної національної лінгвокультурної спільноти.

Найбільша кількість таких номінацій містить у своєму складі компоненти-оніми.

Ключові слова: народна мова, прецедентно мотивована номінація, мотивована номінація, прецедентна ситуація, Біблія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова відображає розвиток національної лінгвокультурної спільноти та постійно вимагає до себе уваги дослідників. Не дивно, що за останнє десятиліття посилюється інтерес до вивчення таких мовних одиниць, які, акумулюючи культурну інформацію, несуть особливу аксіологічне навантаження і можуть відображати як універсальні, так і національні особливості сприйняття навколишньої дійсності. Велика увага науковців приділяється таким ментефактам як прецедентні феномени. Як слушно стверджує дослідник американської народної мови Фредерік Дж. Кессиді одним з джерел поповнення словника народної мови є прецедентні висловлювання [13]. У народній мові така лексика та висловлювання можуть як зберігати первісне значення так і набувати нових притаманних певній лінгвокультурі смислових відтінків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Б. Гаспарова, наша мовна діяльність «пронизана блоками-цитатами з попереднього мовного досвіду» [2, 119]. Такі блоки-цитати він називає

«комунікативними фрагментами». Ю. Караулов і Г. Слишкін пропонують поняття «прецедентні тексти», А. Супрун – «текстові ремінісценції», Ю. Прохоров – «прецедентні текстові ремінісценції», В. Красних, Д. Гудков, Ю. Сорокін – «прецедентні вирази» [8, 38]. Використання текстових ремінісценцій пов'язане з апеляцією до культурологічних фреймів, під якими розуміють знання окремих феноменів культури. Це величезний спектр літературних, міфологічних, фольклорних, біблійних фреймів та фреймів, змодельованих на матеріалі масової культури. [8, 38].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити особливості прецедентно-маркованої мотивації номінацій народної мови пов'язаних із концептосферою релігії. Завдання статті полягає на лінгвокультурологічному аналізі таких номінацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна українська дослідниця О. Левченко пропонує пристати на визначення В. Мокієнка, який називає такі висловлювання інтер-текстемами: «Дослідники «відтворюваних одиниць» використовують різні терміни для їх позначення: афоризм, цитата, крилатий вислів, крилата одиниця (С. Шулежкова), прецедентний феномен

(Д. Гудков), інтер-текстема (В. Мокієнко), багатолексемний репродукт (В. Хлебда), епонім (Л. Дядечко), мем тощо). У цьому дослідженні послуговуємося назвою інтер-текстема (термін В. Мокієнка), уважаючи, що до інтертекстем належать прецедентні цитати, фразеологізми, паремії» [5].

У термінах Красних В. В. існують прецедентні феномени, які є:

1) добре відомі всім представникам національної лінгвокультурної спільноти («є надособистісного характеру»);

2) актуальні в когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані,

3) звернення (апеляція) до яких є постійними поновлюються у мовленні представників тієї чи іншої національної лінгвокультурної спільноти [4, 170].

Авторка акумулює ідеї своїх попередників та приводить наступні визначення розуміння таких феноменів. Так, прецедентна ситуація (ПС) – деяка «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з набором певних конотацій, диференціальні ознаки якої входять в когнітивну базу; визначальним для ПС можуть бути прецедентне висловлювання або прецедентне ім'я (наприклад, Смутні часи) або непрецедентний феномен (яблуко, спокуса, пізнання, вигнання як атрибути однієї ситуації). Прецедентний текст (ПТ) – завершений та самодостатній продукт мовнорозумової діяльності; добре знайомий будь-якому середньостатистичному члену національно-лінгвокультурного спільноти. До прецедентних текстів відносяться твори художньої літератури, тексти пісень, реклами, анекдотів, політичні публіцистичні тексти т.д.

Прецедентне ім'я (ПІ) – індивідуальне ім'я, пов'язане або з широко відомим текстом (наприклад, Св. Миколай) або з прецедентною ситуацією (наприклад, Іван Сусанін, Бандера).

Прецедентне висловлювання (ПВ) – репродукований продукт мовнорозумової діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути або небути предикативною [4, 172-173].

Авторка стверджує, що прецедентні феномени можуть бути: 1) соціумно-прецедентними; 2) національно-прецедентними; 3) універсально-прецедентними [4].

В контексті словника народної мови важливо зазначити, що всі номінації, які ми вважаємо прецедентними або прецедентно мотивованими є маркованими певним культурними подіями значимими або для або ж мають певну історичну вагу для певної групи населення.

В. Г. Костомаров і Н. Д. Бурвікова як джерела прецедентних текстів бачили пісні, билини, казки, релігійні твори (перш за все Біблія), твори латинських авторів, актуальні художні твори, фільми, вистави, рекламу [3].

Однією з найповніших та найбільш різнобічних класифікацій є, на наш погляд, класифіка-

ція, запропонована А. Є. Супруном при розгляді текстових ремінісценцій: 1) фольклор; 2) тексти біблійного походження; 3) твори античної міфології; 4) світова художня література; 5) національна література (займає найбільше місце в корпусі джерел); 6) тексти пісень; 7) кінофільми; 8) політичні тексти; 9) цікаво, що в окремий пункт автор виділяє дитячу літературу [9, 23 – 25].

У представників кожної національної спільноти існує своє поле прецедентних феноменів – імен, подій, висловлювань. Для народної мови виявлено таке поле прецедентності, яке досліджується з урахуванням діалектів певної мови.

Одним з найбільш відомих прецедентних текстів є Біблія. Використання біблійних імен, моделювання сюжетів часто зустрічаються у всіх досліджуваних мовах. Біблія – це прецедентно сильний текст. За Н. М. Орловою, прецедентно сильні тексти – це твори, які є культурно значимими для багатьох народів і носіїв багатьох мов [6].

До розгляду біблеїзмів як прецедентних феноменів у своїй роботі зверталася М. О. Туркова-Зарайська, яка зазначила, що при вивченні прецедентних феноменів «... вчені не приділяють великої уваги біблеїзмам, лише згадуючи Біблію як джерело великої кількості прецедентних феноменів і посилаючись на деякі показові та яскраві приклади зі Святого Письма» [10, 3]. При цьому дослідниця впевнено стверджує, що «біблеїзми належать до категорії прецедентних феноменів, відповідаючи всім вимогам до цього явища характеристик, але в той же час виявляючи свої особливості» [10, 5].

Наш аналіз відібраних одиниць показав, що, незважаючи на сакральність своєї природи, номінації, які відносяться до концептосфери РЕЛІГІЯ відповідають загальним закономірностям розподілу функціонування у народній мові. Цікаво, що найвживанішими номінаціями народної мови з відправкою до тексту Біблії виявилися міфологеми ангела, демона, диявола та чорта. У всіх досліджуваних мовах існує величезна кількість ідіом, фразеологізмів та мікротекстів де згадуються останні. Наприклад: *Жиди як агели закричали: «Ай-вій!»* [1, 234]; *Wi' a sang as sweet as an angel's hymn* [14, 388]; *A angel stiid at Heeven's yatt* [14, 568].

Прецедентним є вираз французької мови *Anges de l'Apocalypse* «*Les quatre cavaliers de l'Apocalypse de Jean, symboles de la guerre, de la victoire, du jugement, de la mort, et ministres de la vengeance divine*», який мотивується біблійним сюжетом: «*En partic., dans la religion cath. Messenger de Dieu auprès des hommes; serviteur chargé d'exécuter les ordres de Dieu :Dieu, dans s. Matthieu, envoie un ange à Joseph, pour lui expliquer le mystère de la naissance de Jésus; puis le meme ange réapparaît à Joseph en Égypte, pour lui annoncer la mort d'Hérode. Dans s. Luc, l'ange Gabriel est envoyé à*

Élisabeth et à Marie. Dans s. Matthieu, quand Jésus ressuscite, « Il se fit un grand tremblement de terre; car un ange du seigneur descendit du ciel, vint rouler la pierre du sépulcre, et s'assit dessus.» [12].

Образ антагоніста Христа Диявол, Люцифер, Анцихрист у народному слововживанні поєднує у собі біблійні, міфологічні, фольклорні уявлення та вірування. Наприклад: *Анцихристъ. Употребляется как бранное слово. При кінці світа покажесь анцихрист. Анцихрист то знає! Чортъ его знаетъ!* [1, 7]; *Анахтемська, пся, чортова віра. (Брань).; Люципер, -ра, м. Люциферъ, дьяволь. Пойде Iрод сам до аду люциперу на пораду. Чорний як дїдько. (Сор.) Дїдько в народній уяві все являєть ся чорним чоловіком. Пор. Adalb. Czarny; А чорт би го вхопив! (Наг.) Народне прокляте* [1, 473].

Сороку в англійській мові називають *Devil's bird*, що мотивується наступним віруванням, яке спирається на Біблію: *It was sometimes called the Devil's bird, and was believed to have a drop of the devil's blood in its tongue. It was a common notion that a magpie could receive the gift of speech by scratching its tongue and inserting into the wound a drop of blood from the human tongue* [14, 60].

Функція біблійних власних назв полягає не тільки у вказівці на названий ними об'єкт, такі мовні одиниці завжди наділені додатковою екстралінгвістичною інформацією. Е.С. Отін, досліджуючи власні імена, здатні привносити додаткові значення, вважає, що «... оними не тільки здатні виконувати свою пряму і початкову функцію – бути іменами об'єктів оточуючого нас світу, але й можуть містити вторинний, додатковий понятійний зміст, ставати в мові експресивно-оцінними заміниками імен загальних» [7, 11]. Такі одиниці автор визначає як коннотоніми. До останніх відносимо імена біблійних святих. Так, приповідка *Андрію, Андрію, на тобі колонні сію! Дай ми Боже знати, з ким буду шлюб брати. (Наг.)* мотивується наступним віруванням приведеним у збірці І. Франка «*На святаго Андрія (д. 30 надол.) ворожать дівчата між иньшим також сіючи коноплі і промовляючи отсю формулу Св. Андрій дає дівчині побачити в ночі її любчика, див. Bartoš, 7. До слова „колонні“ завважу, що се народньо-етимольогічна форма зам. коноплі, з латинського *cannabis*, первісно з вавилонського *ku-ni-bi* — як бачимо, одна з найстарших культурних рослин (див. E. Stucken, *Astralmythen*, I, 5)» [1, 4].*

Показовим виявляється і онім *Бантромій* – *Бантромій везе гній: «Імя Бантромій – Бартоломей, властиво патронімікон Бар-Толомай, син Тольмай (про імя див. Winkler, *Geschichte Israels in Einzeldarstellungen* II, 40). Прикладка для риму, мудроване. Вона входить і в досить цинічну коломийку, якої перший рядок звучить: «Бантромій везе гній на старих санчицох» (Наг.)ю Можливо зрештою, що маємо тут відгук якоїсь господарської ради, щоб на св. Бантромія припадає на 11 червня, се мало правдоподібно, але дуже мож-*

ливе до латинського, по якому сей святий припадає на 20 серпня; від того дня давно в Польщі розпочинали господарський рік – звісно, воженем зною. Пор. Adalb. *Bartłomiej św.* 6.» [1, 22].

Образ Святого Михайла фігурує у виразі *Чудо Михайла: «Окрик при дивній, незвичайній пригоді та є натяком на церковне свято, Михайлове чудо, що припадає на день 19 вересня»* [1, 224].

Ім'я першої людини Адама дуже часто є компонентом фразеологізмів: *Adam's ale* «water»; *Adam's flannel* «a plantname applied to (i) *dipsacus sylvestris* (lei.) it may have obtained this name from the soft white hairs with which the leaves are thickly clothed on both sides»; *Adam's needle* «a plantname: *Scandix pecten veneris*, so called from the long needle-like fruits» [14, 15].

У польській мові у цьому контексті показовим є вираз *Od Annasza do Kajfasza* [11, 6].

Існує також велика кількість фразеологічних одиниць та примовок які за основу беруть біблійні сюжети, переказують та перетворюють біблійні оповіді. Наприклад: *Від біди полу рубай та втікай. (Орел) ... одну полу... а з одною... (Тростянець) ...вріж, а... (Жидач.) ... вріж і тікай. (Наг.); Від напасті гаразд вилабудати ся, хоч би й з невеликою шкодою. Натяк на біблійне оповідане про Йосифа, що вириваючися з обіймів Пентіфрієвої жінки лишив у її руках свій плац.; Жив Бог – жива душа моя. «Примівка біблійного походження, основана на вірі, що людська душа – частина божества». [1, 390]; Днесь мені, а завтра тобі. Загально розповсюджена приказка, первісно про „неминучу“ смерть, пор. лат. „*Hodie tibi, cras tibi*“, часто уміщавана як напис на „каравані“, себ то на возі, яким везуть покійників до гробу. [1, 4]. Англійські фразеологізми *to lay one's account with* «to assure one's self of, makeup one's mind to, to reckon on»; *to make account of* «to value, esteem»; *to set account by* «to value»; *to take account of* «to pay attention to, value» мають біблійне походження – *Or the son of man, that thou makest account of him, BIBLE Ps. CXLIV* [13, 12]. Польське висловлювання *ciemności egipskie* походить від дев'ятої карі небесної наслані на Єгипет.*

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Нами було досліджено низку номінацій народної мови, які спираються на текст Біблії як джерело. Вивчення та аналіз матеріалу дослідження показали, що біблійні прецедентно мотивовані номінації можуть реалізуватися у різних типах одиниць: лексемах, фразеологізмах, текстових фрагментах. Основним об'єднуючим фактором, що визначає семантику таких одиниць є віднесеність до текстової сфери-джерела (а значить, тобто наявність одного єдиного тексту – основи для формування інваріанту сприйняття), або до соціально-історичного досвіду (формування інваріанту сприйняття в цьому випадку відбувається під впливом декількох джерел).

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицько-руські приповідки : У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. 2-е вид. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 1. 832 с.; Т. 2. 818 с; Т. 3. 699 с.
2. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. М.: Новое литературное обозрение, 1996. 352 с.
3. Костомаров В.Г. Как тексты становятся прецедентными. Русский язык за рубежом. 1994. № 1. С. 73-76.
4. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
5. Левченко О.П. Інтертекстуальність українського інтернет-дискусу пореволюційного періоду [Режим доступу: <https://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/32513>]
6. Орлова Н.М. Библиейский текст как прецедентный феномен: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Саратов: 2010. 50 с.
7. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. М.: ООО «А Темп», 2006. 440 с.
8. Переломова О.С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект. Монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
9. Супрун А.Е. Текстовые реминесценции как языковое явление. Вопросы языкознания. 1995. № 6. С. 17-30.]
10. Туркова-Зарайская М.О. Особенности понимания библеизмов современными носителями языка: автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Тверь, 2002. 18 с.
11. Adalberg Samuel. Słownik przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich. 1887. 805 s.
12. Dictionnaire de l'Académie française, 6th Edition (1835) [Режим доступу: https://www.lexilogos.com/francais_dictionnaire.htm]
13. Frederic G , Audrey R. Duckert Cassidy A Method for Collecting Dialect: Publication of the American Dialect Society Number 20 – 1970, 92 с
14. Wright Joseph. The English Dialect Dictionary. Volume I – VI. London: Published by Henry Frowde, Amen Corner, E.G. Publisher to the English Dialect Society Oxford, New York, G. P. Putnam's Sons, 1898 - 1905.

REFERENCES

1. Halytsko-ruski prypovidku: u 3-kh t. (2006) [Glician-Russian tales] / Zibrav, uporadkuvav i pojasnyv dr. Ivan Franko. 2-e vyd. Lviv: Vydavnychjy tsentr LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian]
2. Gasparov, B.M. (1996). Jazyk, pamiat, obraz. Lingvistika jazykovogo sushchestvovaniya. [Language, memory, image. Linguistics of language existence.] M.: Novoje literaturnoje obozrenije. [in Russian]
3. Kostomarov, V.G. (1994) Kak teksty stanoviatsa pretsedentnymi. [How texts become precedent.] Russkij jazyk za rubezhom. [in Russian]
4. Krasnykh, V.V. (2003) «Svoj» sredi «chuzhykh»: mif i realnost. [“Own” among “alien”: myth or reality.] M.: ITDGGK «Gnozis». [in Russian]
5. Levchenko, O.P. Intertekstualnist ukrainskogo internet-dyskusu postrevolutsijnogo periodu [Intertextuality of the Ukrainian Internet discourse of the per-year period] [Rezhym dostupu: <https://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/32513>] [in Ukrainian]
6. Orlova, N.M. (2010) Biblejskij tekst kak pretsedentnyi fenomen [Biblical text as a precedent phenomenon]: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk: 10.02.19. Saratov. [in Russian]
7. Otin, E.S. (2006) Slovar konnotativnykh sobstvennykh imen. [Dictionary of connotative proper names.] M.: ООО «А Темп». [in Russian]
8. Perelomova, O.S. (2008) Lingvokulturni kody intertekstualnosti ukrainskogo khudozhnogo dyskursu: diakhronichnui aspekt. [Linguistic cultural code of intertextual Ukrainian artistic discourse: a personal aspect.] Sumy: Vyd-vo SumDU. [in Ukrainian]
9. Suprun, A.E. (1995) Tekstovyye reminestsentsii kak jazykovoje javlenije. [Text reminiscences as a language phenomenon.] Voprosy jazykoznanija. [in Russian]
10. Turkova-Zarayskaya, M.O. (2002) Osobennosti ponimaniya bibleizmov sovremennymi nositelami jazyka. [Features of understanding biblical names by modern speakers] avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19. Tver. [in Russian]
11. Adalberg Samuel. (1887) Словник польських приказок, примовок і примовкових висловлювань [in Polish]
12. Dictionnaire de l'Académie française, 6th Edition (1835) [Режим доступу: https://www.lexilogos.com/francais_dictionnaire.htm] [in French]
13. Frederic G , Audrey R. Duckert Cassidy A Method for Collecting Dialect: Publication of the American Dialect Society Number 20 – 1970.
14. Wright Joseph. (1898–1905) The English Dialect Dictionary. Volume I – VI. London: Published by Henry Frowde, Amen Corner, E.G. Publisher to the English Dialect Society Oxford, New York, G. P. Putnam's Sons.

BIBLICAL CASE MOTIVATED LINGUISTIC UNITS IN VERNACULAR LANGUAGE OF THE XIX C.

Palchevska O. S.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
street Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

The article deals with the Biblical case motivated linguistic units in diachronic perspective.

The motivation is understood as the possibility of interpreting the mental image as the image where the nominative unit is used in the meaning attributed to it under some condition. In other words, motivation of the language unit includes in its conceptual framework not only relevant and shaped components, but the conceptual links between them. The motivation of the figurative nomination may be based on everyday experience, or have historical and cultural basis necessary for its proper interpretation.

In the act of the motivated nomination one or more visible features are taken as the basis, some specific feature that extends in the description of an object. Such peculiarity in the linguistic literature is defined as "a motivational feature". In the context of case motivated units motivational feature is some case situation, a historical fact recorded in the lexicographical, folklore, ethnographic or historical sources and reflected in language units.

Case situation is a kind of "ideal situation" that has ever been real, or belongs to created virtually by the human art. Based on the definition of V. Krasnyh the situation can be considered case situation when it is firstly, well-known to native speakers of a certain mental lingual complex secondly, is relevant in cognitive plan, that is, has the option of perception, which includes certain minimized and nationally-determined knowledge, some definite idea of the situation itself, containing, the connotations that are associated with this situation, and thirdly, which is frequency appealed in the national linguocultural community representatives communication.

The greatest number of such nominations contain in its structure onim-components.

Key words: vernacular language, case motivated linguistic units, motivated nomination, case situation, Bible.